

Kitap Tanıtma:

Veli Sevin, *İmikuşağı I* (6.-1. Yapı Katları), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Dizi 6-Sa. 47, Ankara 1995, 153 sayfa+55 resim, 61 levha.

Kitap, önsöz, resim, levha ve kısaltmalar listesi ile girişi izleyen 6 bölüm halinde düzenlenmiş; arkada ise kod (buluntu yeri) listesi, bibliyografya, dizin ve levhalar verilmiştir.

Kitaptaki 55 resim, İmikuşağı ve çevresinin haritaları, tabakaların planları ve bazı rekonstrüksiyonları, çanak çömleği ile küçük buluntularından oluşmaktadır. Levhalar bölümünde ise 9 renkli ve 114 siyah beyaz görüntü yer almaktadır.

İlk kazı deneyimlerimizin zorlu mekanları ile birlikte Karakaya baraj sularının altında kaybolan, ancak elimizdeki ilk kitabı dolayısıyla görüntüleri tekrar gözümüzde canlanan İmikuşağı höyüğü, belki de eski öneminin aksine son zamanların talihsiz yaşadığı için üç yıl gecikme ile 1981 yılında kazılmaya başlandı. Fırat'ın doğu kıyısında yer alan en büyük boyutlu höyük olmasına karşın, çalışacak işçisi, Fırat dışında suyu, barınacak mekanları olmayan, 9 hanelik İmikuşağı adlı köyün hemen yanında yer alması bu gecikmeyi anlaşılır kılmakta idi. Bu güç koşullar altında başlayan kazının kampı, öğrencisi olmayan bir ilkokul, çadırlar ve yarısı yıkık, terk edilmiş evlerden oluştu. İşçi olmadığı için kazı çalışmaları çoğunlukla öğrencilerin işgücü ile yürütüldü. 1981-1986 yılları arasında 6 dönem süren bu kazıda, bir çoğu şimdi değişik üniversitelerde araştırma görevlisi veya öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan toplam 57 öğrenci, "işçi", açma başkanı, restoratör, çizimci olarak çalışmış; bu özelliği ile de İmikuşağı adeta bir "kazı okulu" görevi görmüştür. Yazar önsözde bu sözünü ettiğimiz olayların bireylerini de sıralamakta.

Giriş bölümünde Prof. Dr. Veli Sevin, İmikuşağı'nın yeri, höyüğün boyutları, önemi ve kazı dönemindeki (1981-1986) durumundan söz ettikten sonra höyüğün tabakalaşmasını vermektedir.

İdari olarak Elazığ'a bağlı olan İmikuşağı, Malatya'nın 26 km. kuzeyinde, Baskil ilçesinin ise 56 km. batısında bulunması nedeniyle ilişkilerini aradaki Fırat nehrine rağmen Malatya ile sürdürüyordu.

Boyutları 100X110 m. kadar (terasları ile 150X200 m.), deniz seviyesinden yüksekliği ise 673.54 m. olan höyük, Fırat nehrinin doğu kıyısında konglomera bir yükselti üzerinde yer almaktadır. İmikuşağı Eski Çağ'da Fırat'ın yatağının genişleyerek adacıklar oluşturduğu ve özellikle yaya geçişi için uygun olduğu bir noktada kurulmuştu. Bu nedenle de prehistorik dönemlerden Roma İmparatorluk Çağı'na kadar kesintisiz yerleşim görmüştü. Höyüğün kurulduğu alan Kültepe ve Urartu metinlerinde Şupa ya da Şupa (ne), Klasik dönemde ise Sophene adlarıyla anılmakta idi. İmikuşağı ve çevresinin I. binyılda önce Malatya (Urartu Melitia) Krallığı'na, 8. yüzyıl ortalarından 7. yüzyıl ortalarına kadar Urartu Devleti'ne; 6. yüzyıl ortalarından itibaren de Akhaimenidler'e; 4. yüzyılın ikinci yarısında ise Büyük İskender ve Seleukosların eline geçtiği belirtilmektedir.

Höyükteki tabakalaşma ise şu şekilde verilmektedir:

<u>Yapı Katı</u>	<u>Dönemi</u>
1	Orta Çağ
2	" "
3 b-a	" "

4 b-a	Hellenistik
5 b-a	Geç Demir Çağı
6 c-a	Erken/Orta Demir Çağı
7	Son Tunç II (Hitit İmparatorluk Dönemi)
8	" "
9	Son Tunç II-Son Tunç I geçiş (Eski Hitit Devleti Dönemi)
10 d-a	Son Tunç I (Eski Hitit Devleti Dönemi)
11	Son Tunç I?
12	Orta Tunç II (Koloni Çağı, geç evre)
13	" "
14	Orta Tunç I

Ayrıca höyükte İlk Tunç ve Son Kalkolitik Çağı'nın da temsil edildiği yönünde bulguların varlığı bildirilmektedir.

Birinci bölümde İmikuşağı höyüğünün kurulduğu alanın coğrafi olarak iki yönüne değinilmiş: Batu ve kuzeybatıyı sınırlayan Fırat yatağındaki sulu ekim yapılan adacıklar ile doğu yönde kuru tarımın yapıldığı kuzeye doğru giderek yükselen araziler.

İkinci bölüm kazı sistemi ve seramiğin incelenme yöntemlerine ayrılmış. Burada önce İmikuşağı höyüğündeki kazı çalışmalarının öncelikleri ve bunların ne oranda gerçekleştirildiği vurgulanmaktadır. Bölgede hemen hiçbir höyükte saptanamamış olan ikinci bin yıla ilişkin tabakaların kesintisiz olması bunların daha detaylı bir biçimde yatay açmalarla incelenmesinin gerekçesi olarak verilmektedir. Çanak çömleğin yerlerini belirlemek için kod sistemi uygulanmış ve 6 yıl süren çalışmalarda 42 200'ün üzerinde parça, hem istatistik ve hem de tarihlleme ve değerlendirme amacıyla incelenmiştir.

Üçüncü bölüm İmikuşağı'nın 6. yapı katına ayrılmıştır. Bu yapı katı höyüğün doğu kesimi boyunca uzayan 3 evreli bir tahkimat duvarı ile temsil olunur. İkinci bin yılın sonlarına tarihlenen 7. yapı katına son veren bir yangının üzerine kurulmuş olan sur 1.50-1.80 m. kalınlığında ve en sağlam noktasında 2 m. kadar yüksekliğinde saptanmıştır.

Fırat kıyısında Malatya/Arslantepe ve Değirmentepe örnekleri ile karşılaştırılan İmikuşağı 6. yapı katı, Urartu yazılı belgelerinde Melitia olarak adlandırılan Malatya Krallığı'nın bir ön karkolu olarak yorumlanmaktadır.

Bu yapı katında ele geçen çanak çömlek arasında en belirgin grubu ise Elazığ bölgesindeki Erken Demir Çağı Tabakalarından tanıdığımız ağız kenarının altı birkaç sıra yatay oluklarla bezemiş örnekler oluşturur. Ayrıca Orta Anadolu Demir Çağı etkilerini taşıyan bazı parçalara da rastlanmış olduğu belirtilir.

Kalenin tarihlmesi ise özellikle çanak çömlek malzemeye dayanılarak yapılmakta ve Erken Demir Çağı sonları ile 8. yüzyıl ortaları arasına -Urartu egemenliği öncesine- yerleştirilmektedir.

Bilindiği üzere Urartu Krallığı'nın batıya açılması 8. yüzyıl başlarında Menua döneminde başlamıştır. Elazığ ve çevresindeki ilk yapılaşma girişimlerinin ise, yazıtlarla belgelenen Palu ve Bağın örneklerinde olduğu gibi, Murat nehrinin kuzeyinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Açık olmamakla birlikte Minua (ca.810-785/780) dönemi yazıtlarından, Elazığ ovasına lokalize edebileceğimiz Alzi (Til-Enzit, modern Doğankuş) ve çevresinin de egemenlik altına alındığı

anlaşılmaktadır. Bu ovadaki Harput kalesi de Alzi ülkesini denetlemek için yapılmış olmalı. Ancak bu dönemdeki sınırların batıda Fırat'a kadar uzandığını söylemek oldukça zordur. Urartu Krallığı ancak 8. yüzyıl ortalarında II. Sarduri (756-ca. 730) döneminde bütün Fırat kav-sini kontrol altına almış ve -İzoli yazıtında da belgelendiği üzere- bir Urartu kralı ilk kez Fırat'ı geçmiştir.

Höyük üzerinde kurulmuş bulunması, taş işçiliği ve inşa tekniği gibi özellikleri ile Urartu kalelerinden belirgin bir biçimde ayrılan İmikuşağı Demir Çağı kalesi, II. Sarduri döneminde son bulmuş olabilir. Prof. Dr. Veli Sevin'in haklı olarak işaret ettiği gibi, Fırat üzerindeki geçiş noktaları bu kez, yer seçiminde ana kayayı temel alan ve burasını basamaklar, sarnıçlar, sur temel yatakları açarak işleyen Urartular tarafından İzoli (Habibuşağı), Kaleköy ve Maltepe'de ya-pılan sınır karakolları ile kontrol altına alınmıştır.

İmikuşağı 6. yapı katı suru, Urartu öncesi döneme tarihlenmesi yanında topoğrafik ko-numu ve inşa teknikleri bakımından da bize Doğu Anadolu ve Kafkasya'da varlığı bilinen ve "Cyclopean" denen yapıları hatırlatmaktadır. Bilindiği üzere Kafkasya'da, İmikuşağı 6. yapı katı surunda olduğu gibi topoğrafik yapıya uygun olarak planlanan, az işçilikli taşlardan yapılmış, dıştan veya köşelerden zaman zaman çıkıntularla desteklenen kaleler Urartu öncesinden ikinci binıyla kadar uzayan zaman dilimine tarihlenmektedir (G. H. Mikaelian, *Cyclopean Fortresses in the Basin of Lake Sevan*, Yerevan 1968). Elazığ bölgesinde Gökbelen'de de bu türde bir ör-nek saptanmış ve surlarındaki çıkıntular nedeniyle Urartu dönemi içinde değerlendirilmiştir (K. Köroğlu, *Urartu Krallığı Döneminde Elazığ (Alzi) ve Çevresi*, İstanbul 1996). Oysa İmikuşağı ve Gökbelen'de olduğu gibi bu yapılar Urartu kalelerinde karşımıza çıkan gerek ana kayanın işlev-sel bakımdan değerlendirilmesi ve gerekse duvarlarda iyi işçilikli taşlar kullanılması gibi özellik-lere sahip değillerdir. Ayrıca bu kalelerden toplanan çanak çömlek arasında kırmızı astarlı Urartu çanak çömleği de bulunmamaktadır. Bu nedenlerle hem İmikuşağı suru ve hem de göz ardı edilemeyecek benzerlikler bulunan Kafkasya kalelerinden hareketle, Urartu kalıntılarının yayılım alanında saptanan bu türdeki diğer yapıların da Urartu öncesine giden geçmişleri olabi-leceğini dikkate almak daha doğru olacaktır.

Dördüncü bölüm de Geç Demir Çağı'na tarihlenen iki evreli 5. yapı katı tanıtılmaktadır. İmikuşağı 5. yapı katı mimarisi yer yer 6. yapı katı suru üzerine oturtulmuş kuzey güney doğrul-tusunda uzanan yaklaşık 20X8 m. boyutlarında bir alan kaplayan üç odalı bir mekandan oluşur. Taş temel üzerine kerpiç şeklinde inşa edilen duvarlar 0.90 m. ile 1.50 m. arasında değişen kalınlığa sahiptirler. Yapı, batı ve güney yönden payanda görevi üstlenen çıkıntularla desteklenmiş-tir.

5. yapı katında bulunan az sayıdaki çanak çömlek içindeki mallar hem Anadolu ve İran etkileri taşıyan örnekler içermesi ve hem de yapı katının tarihlenmesi bakımından değerlendirilmiştir. Açık krem astas üzerine kırmızı ve siyah boya ile yapılmış dama tahtası ve merdiven bi-çiminde bezemeler Orta Anadolu Demir Çağı'nın etkileri olarak İmikuşağı'na ulaşmıştır. Ancak bu yapı katının boyalı örneklerinden ikinci grubu, kremden açık kremit rengine değişen astar üzerine kızıl kahverenginde yapılmış, içleri taralı üçgen motifli parçalar oluşturur. Bunlar Kuzeybatı İran'da pekçok merkezde karşımıza çıkan ve "Triangle Ware" diye adlandırılan grup ile karşılaştırılmaktadır.

Elazığ ve çevresinde yazılı kaynaklar aracılığı ile Urartu egemenliği sonrası VI. yüzyılda önce Med ve Pers, IV. yüzyılın ikinci yarısında da Büyük İskender ve Seleukosların hakim ol-duğu genellikle bilinmektedir. Ancak bu dönemlere ilişkin yönetim merkezleri veya arkeolojik malzeme ise yeterince tanınmaz. Örneğin Doğu Anadolu'da iki yüz yıla yakın hakimiyet sürmüştüğü anlaşılan Pers İmparatorluğu'na ilişkin bilinen kalıntılar oldukça az sayıdadır.

Bunlardan en ünlüsü Van Kalesi'ndeki üç dilli Xerxes yazıtıdır. Altuntepe'de önceleri Urartu olarak yorumlanan Apadana, Trans Kafkasya'da Arinberd (Erebune) kentindeki mimari kalıntıları ile Erzincan ve Lidar yakınlarında ele geçirilen bazı buluntular da bu dönemi temsil ederler.

Son yıllarda yapılan yeni kazı ve değerlendirmeler Doğu Anadolu'da bu döneme ilişkin ayrı bir çanak çömlek grubunun tanınmasını sağlamıştır. Sarımtarak killi, kahverengi ve siyahımsı monokrom veya polikrom boyalı örneklerden oluşan bu grup, İran'daki "triangle ware" ve "festoon ware" türünün paralelleridirler. Doğu Anadolu'da bu tür çanak çömlek bulunan merkezler arasında, Van Kalesi höyüğü, Van/Karagündüz (K. Köroğlu, *Arkeoloji ve Sanat*, 68 (1995), s. 25 vdd), Patnos/Paşatepe, Altuntepe, ayrıca Keban/Haraba, Han İbrahim Şah, Malatya/Köşkerbaba, Pırot, Tille ve Diyarbakır/Üçtepe örnekleri sayılabilir. İmikuşağı 5. yapı kaunda ele geçen çanak çömlek de sözkonusu siyasi egemenliğin Fırat kavsi içindeki kültürel kalıntısı olarak karşımıza çıkmakta ve yazılı belgeleri doğrulamaktadır.

İmikuşağı höyüğünün 4. yapı katında iki evreli olarak saptanan Geç Hellenistik döneme ilişkin kalıntılar beşinci bölümün konusunu oluşturur. Bunlardan erken evrede (4b) höyükte yeni yapılaşma yerine, bazı tadilatlarla büyük oranda Geç Demir Çağı (5. yk) yapıları kullanılmıştır. Geç evreden (4a) ise, üstteki Orta Çağ tahribatı nedeniyle birkaç taş duvar temeli dışında fazla bir şey kalmamıştır.

Zafer Derin tarafından hazırlanan Geç Hellenistik Çağ çanak çömleği, İmikuşağı'nda 5. yapı katında görülmeye başlayan İran etkilerinin arttığı ve yoğunlaştığını göstermektedir. Özellikle 4b evresinde ele geçen, ağız kenarları bantlı çanakların paralellerinin İran'da 3 ve 2. yüzyıla ilişkin merkezlerde bulunduğu dikkat çekilerek sözkonusu evre de bu döneme tarihlenmektedir.

4a evresi ise bu kez, Geç Hellenistik - Erken Roma Çağı'nın "kırmızı astarlı seramiği" ile benzer örneklerin bulunması nedeniyle İÖ. 1-İS 1. yüzyıllara tarihlenmiştir.

İmikuşağı Erken Roma Çağı'ndan sonra 800-900 yıllık bir boşluğun ardından Orta Çağ'da XI. yüz yıl ortalarından itibaren kısa bir süre üç yapı katı halinde, giderek küçülen bir yerleşme yeri olarak varlığını sürdürmüştür. 6. bölümde anlatılan bu dönemin başlarında (3a-3b) höyükte, Horasan harçlı çevre duvarının içinde taş temeli birkaç kerpiç yapıdan oluşan küçük bir karakol sözkonusudur. 2 ve 1. yapı katlarından ise günümüze ancak birkaç taban ve bazı duvar parçalarının ulaştığı bildirilmektedir.

Bu yapı kaunda ele geçen buluntular arasında, özellikle üç örnekle temsil olunan "Anonim Bizans Sikkeleri" yapı katlarının tarihlenmesinde en önemli bulgudur. Orta Çağ yapı katlarında ayrıca sırlı ve sırsız çanak çömlek ile demir, tunç, cam, gümüşten küçük buluntular ele geçirilmiştir.

İmikuşağı höyüğünün doğu eteğinde açılan sondajlarda ise İslami döneme ilişkin 4 mezarın incelendiği rapor edilmektedir.

İmikuşağı kazılarının ilk kitabı olarak yayınlanan bu eser, bölgenin özellikle Demir Çağı ve sonrasında ilişkin bulgu ve değerlendirmeleri içermektedir. Höyükte, Kalkolitik Çağ'dan Erken Roma devrine kadar süren kesintisiz yapılaşma, bölgedeki kültürel devamlılık veya değişimleri elde edilen bulgular aracılığı ile gözleme ve değerlendirme imkanı vermektedir. İmikuşağı höyüğünün II. bin yılına ait zengin tabakalarını anlatan kitapların da yayınlanması ümidiyle...

KEMALETTİN KÖROĞLU